

je uit dit intermezzo kunt trekken, is dat zowel de historici als de nazaten geërgerd zijn over de vermeende blinde vlekken van de ander....

Angelie Sens

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Erwin H. Karel, *Boeren tussen markt en maatschappij. Essays over effecten van de modernisering van het boerenbestaan in Nederland (1945-2012)* (Groningen/Wageningen: Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 2013) vii + 216 p. ISBN 978-90-367-6165-9.

De relatie tussen Nederland en België werd de voorbije jaren verstoord door een sluimerend conflict over de Hertogin Hedwigepolder, een conflict dat voorlopig zijn beslag nog niet gekregen heeft. In dit conflict zitten de belangen van drie verschillende groepen met elkaar verstrengeld. Om te beginnen zijn er al degene die baat hebben bij een goed draaiende Antwerpse haven. Die haven heeft behoefte aan uitbreiding, en daarvoor moet de Schelde uitgediept worden. Daarnaast zijn er degene die aandacht vragen voor het milieu. Deze natuurbeschermers vragen natuurcompensatie voor die uitdieping van de Schelde, en daarvoor is besloten de Hertogin Hedwigepolder terug onder water te zetten. Tenslotte zijn er de Nederlandse boeren, die niet alleen hun polder moeten opgeven maar zich hierdoor ook gekrenkt voelen in hun identiteit. Het terug prijsgeven van land dat ooit werd veroverd op zee ligt bij hen, maar ook bij vele andere Nederlanders, erg gevoelig. Voor de boeren is dit nog maar eens een voorbeeld van het proces van de voorbije decennia waarbij zij hun eertijds dominante positie op het platteland verloren. Die boeren raakten steeds meer gekneld tussen wat de markt van hen verwacht, en wat de maatschappij van hen verwacht. Wie in dat proces meer inzicht wil krijgen, moet het boek van Erwin Karel lezen.

De ondertitel van het boek luidt 'essays over effecten van de modernisering van het boerenbestaan', maar eigenlijk gaat het over meer dan de ervaring van de boeren alleen. Het boek is een bundel van essays die handelen over het boerenbestaan in ruime zin in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog. Die essays kunnen grofweg in twee clusters worden verdeeld. Een eerste cluster stelt inderdaad het boerenbestaan zelf centraal. Hoofdstuk 3 gaat over de relatie tussen boeren en politiek: op welke manier konden de boeren het beleid beïnvloeden, en langs welke kanalen trachtten politici de boeren bij hun beleid te betrekken? Hoofdstuk 4 handelt over de markt: op welke manier wordt de boer verwacht een bestaan op te bouwen, welke strategieën laten hem of haar toe het bedrijf draaiende te houden? Een laatste hoofdstuk dat binnen deze cluster past is hoofdstuk 7, over

migratie. Hierin wordt de recente geschiedenis van de emigratie van boeren besproken, en wordt de 'semigrant' geïntroduceerd, de boer die een vestiging opent in het verre buitenland, maar wel nog een voet aan de grond houdt in Nederland, waar men de producten blijft afzetten.

Daarnaast staat er een cluster hoofdstukken waarin niet zozeer de boer zelf centraal staat, maar eerder hoe verschillende groepen buitenstaanders trachtten vat te krijgen op het boerenbestaan en het platteland. 'Vat krijgen' dient hier begrepen te worden in de dubbele betekenis: het gaat in het boek van Karel zowel om het begrijpen als het (be)sturen van het boerenbestaan en het platteland. Zo gaat hoofdstuk 2 enerzijds over de pogingen van demografen, geografen, historici en statistici om stad en platteland van elkaar te onderscheiden, en anderzijds over de veranderende beeldvorming rond het platteland. Hoofdstuk 5 bespreekt het beeld dat brede lagen van de samenleving hebben en hadden van 'de boeren', en de pogingen om dat beeld bij te stellen. Ironisch genoeg was die bijstelling niet altijd gericht op het brede publiek, maar soms ook op de boeren zelf, die zich moesten conformeren aan de modernistische plannen van de beleidsmakers. Hoofdstuk 6, getiteld 'boer en gezin', geeft eigenlijk een geschiedenis van de gezinssociologie: hoe dachten sociologen over het boerengezin? Aanvankelijk werd dat gezin als een anachronisme gezien, dat men moeilijk met de modernisering kon verzoenen; later echter erkende men dat ook dit gezin zich had weten aan te passen. In hoofdstuk 8 tenslotte staat de groeiende aandacht van het publiek voor het milieu centraal. Zo kreeg heel wat grond een nieuwe bestemming, van landbouwland naar beheer- of reservaatgebied, terwijl de boeren ook gevraagd werden minder milieubelastend te werken.

Deze verschillende essays staan op zichzelf maar delen wel heel wat gemeenschappelijke thema's. Het moderniseringsdenken van de jaren 1950 en 1960 is een thema dat vrijwel in elk hoofdstuk terugkomt. Daarbij aansluitend zijn ook het streven naar mechanisering, schaalvergroting, specialisering, en het streven van de politiek om die processen te sturen. Terugkerende thema's zijn verder het gezinsbedrijf, dat weerbarstiger blijkt dan aanvankelijk gedacht, en de vermeende *cultural lag* waarin de boeren leefden. Tenslotte wordt in de meeste essays ook aandacht besteed aan de omslag die zich rond de jaren 1980 voordeed, wanneer de keerzijde van het moderniseringsstreven duidelijker werd en wanneer men ook andere bedoelingen met het platteland ging formuleren dan alleen maar het voortbrengen van landbouwproducten. Zoals de auteur zelf aangeeft, is de transformatie van de rurale wereld daarmee niet exhaustief behandeld. Dit boek is geen encyclopedie maar een verzameling van essays waarin analyse centraal staat. De essays van Erwin Karel zijn een goede gids om enkele van de recente ontwikkelingen in het boerenleven in Nederland te begrijpen, en om maatschappelijke dis-

cussies zoals die rond de Hertogin Hedwigepolder in een breder perspectief te plaatsen. Alleen jammer van het wel erg grote aantal tikfouten in de tekst.

Wouter Ronsijn
Universiteit Gent

Marjo Kaartinen, *Breast Cancer in the Eighteenth Century* (London: Pickering & Chatto, 2013) 256 p. ISBN 978-18-4893-364-4.

Niet alleen het hoge aantal vrouwen dat tegenwoordig borstkanker krijgt, ook de pink ribbon-cultuur van positief denken die deze ziekte in de eenentwintigste eeuw omringt (en die door Barbara Ehrenreich in haar boek *Bright-Sided. How Positive Thinking is Undermining America* (2009) is bekritiseerd), maakt de geschiedenis van borstkanker en de omgang hiermee in het verleden relevant. De Finse historica Marjo Kaartinen schetst in haar boek hoe Engelse vrouwen, hun artsen en hun familie in de achttiende eeuw reageerden op deze angstaanjagende ziekte. Op basis van uiteenlopende bronnen, zoals medische handboeken, verslagen van artsen, egodocumenten (bijvoorbeeld de beroemde brief van de schrijfster Fanny Burney, die in 1811 een borstamputatie onderging en haar familie daar later over berichtte) en receptenboeken uit het huishouden, reconstrueert Kaartinen het pad van ontdekking van een knobbel tot operatie en, soms, overlijden. Dat niet alle vrouwen aan een operatie overleden, zal de moderne lezer verbazen. Maar een behoorlijk aantal patiëntes overleefde, al geeft de historica geen cijfers en was die langere levensduur soms slechts voor een aantal maanden of jaren.

Het boek geeft informatie over achttiende-eeuwse interpretaties van borstkanker en de behandeling ervan. Al sinds de Oudheid werd borstkanker als dé kanker gezien omdat de vorm veelvoorkomend en gevaarlijk was. De Galenische theorie beschouwde kanker als een vrouwenziekte, omdat juist de borsten en de uterus vaak werden aangetast, maar ook omdat vrouwen meer emotioneel zouden zijn en emoties kanker zouden kunnen veroorzaken. Galenus zag kanker als opeenhoping in het lichaam van zwarte gal, die kwaadaardig kon worden. De Galenische humeurenleer deed ook in de achttiende eeuw nog opgeld, hoewel andere ideeën, zoals van de iatrochemici die een blokkade van lymfe als boosdoener aanwezen, ook opkwamen. De meeste artsen in de achttiende eeuw maakten een onderscheid tussen kanker en een 'scirrus', een knobbel die kon uitgroeien tot een kwaadaardige tumor. De humeurenleer legde de nadruk op genezende kruiden en planten; de iatrochemici schreven medicijnen en zalven op basis van zout, zwavel, lood en kwik voor tegen kanker.

Tot de tweede helft van de achttiende eeuw werden tumoren die als gezwel